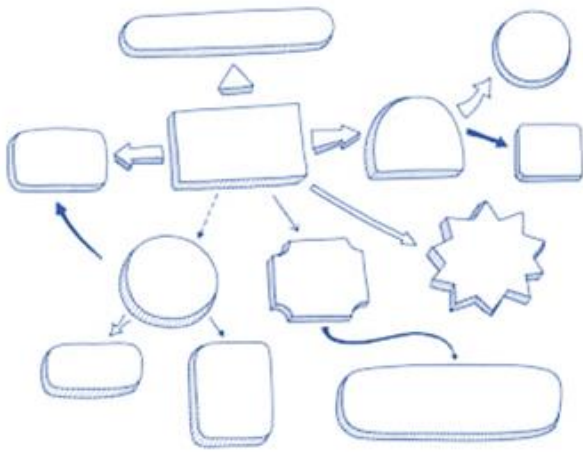

Opdrachtomschrijving *Tijdvak 4 ½?*

Wanneer nader onder de loep genomen lijken tijdvakken 4 en 5 eigenlijk bijzonder veel op elkaar. Naast een aantal discontinuïteiten zijn er immers ook talloze continuïteiten aan te wijzen. In deze opdracht gaan we aan de slag met een experiment: wat als tijdvak 4 en 5 niet twee tijdvakken waren maar slechts één tijdvak? We geven de periode van ca. 1050 tot 1600 een zestal kenmerkende aspecten en gaan een nieuw tijdvak ontwerpen.

Jullie krijgen blanco posterpapier en strookjes waarmee jullie een grote mindmap gaan maken. De eerste zes strookjes bevatten de zes kenmerkende aspecten van jullie nieuwe tijdvak. De resterende strookjes zijn feiten en andere informatie-fragmenten die jullie in jullie mindmap gaan koppelen aan een kenmerkend aspect. Nadat je alle strookjes aan een kenmerkend aspect hebt gekoppeld ga je de

strookjes die direct met elkaar van doen hebben samen positioneren. Tot slot verzin je voor jouw tijdvak een passende titel. 'Steden en staten' en 'Ontdekkers en hervormers' zijn geen optie: probeer met een creatieve en originele titel te komen.

Je maakt de mindmap in drietallen. Voor deze opdracht heb je twee lessen (ca. 100min) nodig. Aan het eind van het werken presenteer je jouw mindmap en leg je uit hoe jullie te werk zijn gegaan. Je wordt beoordeeld op inhoud, vormgeving en presentatie.

Kenmerkende aspecten

K.A. De opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving.

K.A. De opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden.

K.A. Het begin van staatsvorming en centralisatie.

K.A. Het veranderende mens- en wereldbeeld van de Renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.

K.A. De hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid.

K.A. De protestantse reformatie die de splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had.

Informatiestrookjes

‘De Middeleeuwen, zowel de Tijd van Monniken en ridders als de Tijd van steden en staten, was een periode van ongekende dynamiek. Aan het begin van de begin van de Tijd van steden en staten waren de economische vooruitzichten veelbelovend.’

‘Tussen de jaren 1000 en 1300 groeide de Europese bevolking. Dat was mogelijk door ontginningen en nieuwe landbouwtechnieken. Steden die in de vroege Middeleeuwen in verval waren geraakt, kwamen weer tot bloei.’

‘Ook waren er, na de eerste grote uitbraak in de veertiende eeuw (1347-1351), verscheidene pestepidemieën die 40% procent van de Europese bevolking wegvaagden en die vooral in Zuid-Europa heersten.’

'De bewoners van de steden werkten in de handel of specialiseerden zich in een ambacht. Er kwam weer meer geld in omloop en veel stedelingen werden rijk. Voor de koningen betekende die rijkdom belastingsinkomsten. De burgers van een stad wilden echter alleen belasting betalen als daar privileges tegenover stonden, zoals het mogen bouwen van stadsmuren, handelsvoordelen of meer bestuurlijke vrijheid.'

'In de hoge Middeleeuwen (1000-1300) is het feodale stelsel nog volop van kracht, met de adel als de machtigste stand. In de late Middeleeuwen (1300-1500) wordt in een aantal Europese gebieden, zoals Noord-Italië en Vlaanderen, de invloed van de steden groter.'

'Vooral in Noord-Italië en Vlaanderen lagen veel steden. Daarvan was in het noorden Burgge de belangrijkste handelsstad en in het zuiden waren dat Genua en Venetië.'

'De mensen in de steden waren vrij en maakten volop gebruik van die vrijheid. Ze dreven handel, probeerden nieuwe dingen uit en maakten het ontstaan van allerlei nieuwe beroepen mogelijk.'

'Door voedseloverschotten op het platteland konden er steden ontstaan. [...] Sommige mensen konden, net als in de Oudheid, ook met handel en nijverheid in hun levensonderhoud voorzien.'

'In heel Vlaanderen produceerden de steden laken, wollen stof van hoge kwaliteit.'

'In de kustgewesten gingen de boeren steeds vaker over van akkerbouw [...] naar veeteelt. Dit wijst erop dat in de groeiende steden vraag was naar de luxere voedingsproducten boter, kaas en vlees.'

'Handelaren van een stad organiseerden zich in koopmansgilden. Ze werkten samen om handelsvoorrechten te krijgen, om elkaar bij te staan op reis en om het nodige kapitaal voor de verre reizen, de schepen en de handelswaren bijeen te krijgen.'

'Het organiseren van een Hanze – een aantal steden waarvan de handelaren samenwerkten – was de volgende stap in de schaalvergroting van de handel tussen regio's.'

‘De bekendste Hanze was die van de belangrijke handelssteden aan de Noordzee en de Oostzee. Daar werd gehandeld in graan, vis en hout, en in duurdere producten zoals was, pek, barnsteen of bont.’

‘Vooral de Genuezen hadden grotere schepen gebouwd, zodat het voor hen mogelijk en lonend was om via de Straat van Gibraltar langs de Atlantische kust naar Brugge te varen. Hun handelswaar bestond uit producten uit Italië, de kostbare specerijen en zijde uit Azië, en goederen uit de Arabische wereld.’

‘In de vijftiende eeuw raakte Brugge in verval doordat het Zwin verzandde en zeeschepen de stad niet meer konden bereiken. Antwerpen nam de havenfunctie over en zou uitgroeien tot de belangrijkste handelsstad in de Nederlanden.’

‘In plaats van handel in natura werd er weer meer geld gebruikt. De toenemende geldeconomie stimuleerde de handel, maar had ook beperkingen. Vorsten en steden sloegen elk hun eigen munt en het vervoer van geld was een gevaarlijke onderneming. Geld lenen tegen rente om een investering te kunnen doen, zoals het financieren van een voordelige aankoop, was in de Christelijke wereld bovendien verboden. Geldwisselars boden hiervoor uitkomst. Deze mensen, vaak afkomstig uit Noord-Italië of joden, wisselden de vreemde valuta in tegen geld dat in een stad gangbaar was. Via die geldwissel werd het renteverbod omzeild, omdat ze voor een wisseltransactie extra geld vroegen voor de gemaakte kosten. Handelaren betaalden vaak pas een jaar later, op een afgesproken jaarmarkt, voor de geleverde waar. Daarom lieten ze voor het verschuldigde bedrag een wissel (schriftelijke betalingsopdracht) opstellen en ondertekenden die. Op zeker moment gingen ze met die wissels – die op naam stonden – handelen. Het gevaarlijke geldtransport was daardoor niet meer nodig. Wel was nu een goede boekhouding nodig voor wissels die uiteindelijk toch niet geïnd konden worden. In Bologna werd hiervoor in 1088 de eerste universiteit ter wereld opgericht. Beroemde professoren, vooral gespecialiseerd in het Romeins recht, gaven er les aan toekomstige juristen.’

‘Nederland is nu een democratie. In ons land is dat ideaal pas na eeuwen bereikt. In de Tijd van steden en staten werden belangrijke stappen gezet in de richting van volksinvloed op het bestuur.’

‘Edelen stimuleerden de stadsontwikkeling met privileges. Daarmee wilden ze bereiken dat ook hun hertogdom of graafschap profiteerde van de stedelijke handel en nijverheid.’

'Horigen trokken naar de stad. De adel kon een tekort aan arbeidskrachten op de domeinen alleen voorkomen door voor de horigen die bleven, de belastingen en herendiensten te verminderen. Op die manier leidde de opkomst van de steden tot meer vrijheid voor de gehele bevolking, ook voor die op het platteland.'

'In Europa werden vooral in de veertiende en vijftiende eeuw door de koningen staten gevormd, doordat zij een aaneengesloten grondgebied verwierven en een krachtig bestuur organiseerden.'

'De Franse koning eiste van de stedelingen belasting of leende geld van hen. Daarmee kon hij zijn leger van huursoldaten moderniseren met haakbussen en kanonnen, en zijn geschoolde ambtenaren betalen.'

'Karel V trok als een Middeleeuwse koning door zijn rijk om zaken af te handelen en trouw van zijn ondergeschikten te controleren'

'Karel V regeerde in de eerste helft van de zestiende eeuw over een enorm rijk, waaronder de Nederlanden. Tijdens zijn regeerperiode zou hij te maken krijgen met grote veranderingen. De ontdekkingsreizen verruimden het beeld dat men van de aarde had. Kerkhervormingen en Renaissance veranderden de kijk op de wereld en op de mens. [...] In Karels tijd veranderden kunst en wetenschap. Kunstenaars maakten hun werk niet langer in dienst van het geloof, maar gaven er ook hun persoonlijke weergave van de werkelijkheid in weer. Ze vonden inspiratie in de kunstwerken uit de klassieke Oudheid. Het is de tijd van de wedergeboorte van de Griek-Romeinse Oudheid.'

'In de Late Middeleeuwen raakte in Europa het zuidelijke handelsnetwerk rond de Middellandse en de Zwarte Zee verbonden met dat van de Hanze in het noorden, rond de Noordzee en de Oostzee. Uitwisseling van typische noordelijke producten als hout, graan en wol tegen producten uit het zuiden en het Verre Oosten was de basis van de Europese handel'

'Al in de middeleeuwen was er gediscussieerd over vorm van de aarde. Wetenschappers kenden de ideeën van de oude Griek Ptolemeüs (87-150 n.Chr.) en vonden aanwijzingen voor de bolle vorm van de aarde.'

'In de Middeleeuwen had de kerk weinig waardering voor de kennis die in de Oudheid door Griekse, hellenistische en Romeinse geleerden was vergaard en opgeschreven.'

'In de Middeleeuwen had het geloof grote invloed op kunst en wetenschap. Kunstenaars lieten vooral taferelen uit de Bijbel zien. Wetenschappers baseerden hun kennis op de grondregel van de Kerk dat de aarde en het leven daarop een schepping van God is en dat hierin de verklaring voor alles ligt. Vanaf de veertiende eeuw lieten kunstenaars echter steeds meer hun eigen ideeën in hun werk zien en deden wetenschappers onderzoek op grond van kritische observaties. In beide gevallen was het erfgoed uit de klassieke Oudheid de inspiratiebron.'

'Door hernieuwd contact met het Midden-Oosten en met Arabische wetenschappers bloeide de belangstelling op voor andere verklaringen van de werkelijkheid dan de bijbelse.'

'Het nieuwe wereldbeeld werd ook ten aanzien van mensenrassen en dier- en plantensoorten completer. Universiteiten en vorsten verzamelden planten uit alle werelddelen en legden daarmee tuinen aan. Botanici beschreven en tekenden de exotische bloemen en bomen.'

'In de Middeleeuwen was het Latijn, de voertaal van het Romeinse Rijk, nog steeds de taal van de Kerk en de wetenschap.'

'De Bijbel die de katholieke kerk gebruikte, was de Vulgaat: een Latijnse vertaling van Hebreeuwse en Griekse teksten, die vervolgens talloze malen waren overgeschreven.'

'Door zijn talenkennis ontdekte Erasmus talloze vertaalfouten in de Vulgaat.'

'De periode die later de naam Renaissance heeft gekregen, begon in al in de dertiende eeuw in Italië, waar nog veel gebouwen uit de Oudheid stonden.'

'In de Tijd van steden en staten was in Noord-Italië een welvarende en zelfbewuste burgerij opgekomen, die zich wilde losmaken van te veel kerkelijke invloed. Deze burgers kochten luxegoederen en kunst, en lieten zich daarvoor inspireren door de gebouwen of ruïnes uit de Romeinse tijd die in Italië overal te zien waren. Er kwam ook belangstelling voor de geschriften uit de Oudheid die in Italiaanse bibliotheken te vinden waren. In het midden van de vijftiende eeuw kreeg deze mentaliteit een extra impuls toen in 1453 Constantinopel in Turkse handel viel. Veel rijke burgers uit die stad vluchtten naar Italië en namen de klassieke idealen en denkbeelden mee waarvoor in het Byzantijnse Rijk meer waardering was blijven bestaan dan in het Westen.'

'Bij het ontstaan van de kerkhervorming speelde het humanisme een grote rol. Doordat wetenschappers overal kritische vraagtekens bij gingen zetten, ontstond er twijfel aan de waarheden van de Kerk'

'In de Middeleeuwen was de Kerk oppermachtig. Haar greep op het dagelijks leven was enorm en met de verplichte christelijke feestdagen bepaalde ze het ritme van het openbare leven.'

'Begin vijftiende eeuw bekritiseerde Johannes Hus in Bohemen de verkoop van kerkelijke ambten, de corruptie en de handel in relieken [...] en aflaten. In zijn preken, die hij hield in zijn volkstaal Tsjechisch, verkondigde Hus dat de Kerk afstand moest doen van alle macht en rijkdom, om te kunnen terugkeren tot de eenvoud die Jezus Christus had verkondigd.'

'Een gelovige had genoeg aan de Bijbel [volgens Luther], omdat dit het woord van God was. Vandaar ook dat Luther net als Hus de kerkdienst de volkstaal gebruikte. Luther vertaalde de Bijbel in het Duits en voorzag elk Bijbelboek van een inleiding zodat iedere gelovige de teksten kon begrijpen.'

'In Zutphen, Zwolle, Deventer en Kampen ontstond in de veertiende eeuw een spirituele beweging die streefde naar een eenvoudig en sober leven met een diepe, persoonlijke geloofsbeleving: de Moderne Devotie. Het was een reactie op de kloosterordes die te veel uit waren op wereldse zaken, zoals bezit, luxe en macht. De grondlegger van de Moderne Devotie was Geert Grote (1340-1384). Hij stichtte in Deventer een soort kloosterorde, die in de vijftiende eeuw door honderden kloosters nagevolgd zou worden. De Moderne Devotie beïnvloedde ook de samenleving, doordat de orde ideeën via prediking, zielzorg, ziekenzorg en onderwijs uitdroeg. Erasmus had in Deventer bij de broeders van deze orde onderwijs gevolgd.'

'Vanaf de 11e eeuw deed zich in Europa een aantal veranderingen voor. De landbouw veranderde, de bevolking groeide, de handel bloeide op en er ontstond weer een monetaire economie van grotere omvang.'

'Startpunt van stedelijke dynamiek in de Nederlandse gewesten was Atrecht. Door de hoge landbouwproductiviteit en de schapenhouderij in de regio veroverde die stad een centrale plaats in de lakennijverheid. Handelaren in deze bisschopsstad vonden aansluiting op een handelsnetwerk dat zich via jaarmarkten in Frankrijk uitstreekte tot de Italiaanse stadstaten. Rijke kooplieden versterkten hun positie door zich te organiseren in koopliedengilden.'

'Tegen 1300 werd Atrecht als centrum van nijverheid overvleugeld door Vlaamse steden als Brugge, die via de Noordzee aansluiting vonden op de handel met steden van de Hanze, maar ook met gebieden in Spanje en Italië.'

'Patriciërs in Vlaamse steden knoopten banden aan met de adel en maten zich steeds meer een adellijke levensstijl aan. Tussen hen en het gemeen, aangevoerd door ambachtlieden, ontstonden steeds meer spanningen over bestuur en over werkomstandigheden.'

'Rond 1300 vormden Vlaanderen en Brabant het economische zwaartepunt van de Nederlandse gewesten. Brugge vormde het handelscentrum van een netwerk waarbinnen elke stad door innovatie en schaalvergroting de eigen positie én het netwerk als geheel versterkte.'

'Antwerpen had een goede verbinding met het Europese achterland en was toegankelijk voor de nieuwe, grotere zeeschepen.'

'In Brugge combineerden handelaren de principes van de wisselbrief en de bank tot de eerste koopmansbeurs.'

'Het noordelijke Amsterdam werd in de loop van de 14e eeuw een gespecialiseerde voorhaven voor de graanhandel met het Oostzeegebied.'

'Behalve van de adel, nam de stedelijke burgerij ook taken van de geestelijkheid over, zoals sociale zorg en onderwijs, en ontwikkelde zij ideeën over het algemeen belang [...] van de stedelingen. Met de vestiging van bedelorden en begijnhoven probeerde de geestelijkheid omgekeerd aansluiting te vinden bij een meer individuele geloofsbeleving van stedelingen, de moderne devotie.'

'In de late middeleeuwen kwam de positie van de steden onder druk te staan. Het particularisme van de Brabantse en Vlaamse steden botste met het beleid van de Bourgondische hertogen die in de 15e eeuw grip probeerden te krijgen op bestuur en rechtspraak in hun Nederlandse gebieden.'

'Door de opstand [in de Nederlande], die in de praktijk een oorlog tegen steden was, verloor Antwerpen vanaf 1585 haar stapelmarktfunctie en trokken veel kapitaalkrachtige inwoners naar Holland. De noordelijke gewesten stichtten een republiek.'